

Mülâkat / Interview

Prof. Dr. Beylü Dikeçligil

İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

1949, Kahramanmaraş doğumlu Beylü Dikeçligil, 1970 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisansını tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi İktisadiyat Enstitüsü'nde asistan oldu. 1979 yılında “Yaşama Tarzı ve Gelir Seviye Arasındaki İlişki” konulu doktora tezini tamamladı; 1980 yılında ABD’de doktora sonrası çalışma yaptı. 1982-2004 yıllarında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı’nda 1982 yılında yardımcı doçent; 1985’te doçent ve 1995’te profesör oldu. 1990-1993 yıllarında TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nda kurucu Araştırma Dairesi Başkanlığı yaptı.

1997-1998 eğitim ve öğretim yılında Ahmet Yesevi Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak Kazakistan’da bulundu. 2005 yılından 2014 yılına kadar Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü kurucu başkanı idi. 2009-2014 yıllarında Erciyes Üniversitesi Kadın Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü görevini sürdürdü. 2015 yılında Stockholm’de Türk göçmenlerde çekirdek aile ağı üzerine sosyolojik etnografik araştırma yaptı. 2016-2017 Eğitim ve Öğretim yılında İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak göreve başladı.

Sosyal bilimlerde metodoloji, kültür, kadın sorunları ve aile alanlarında çeşitli makaleleri bulunmaktadır. HÜ, SBAP, DPT ve TÜBİTAK destekli dört saha araştırması gerçekleştirmiştir. İlgi alanları arasında; bilim ve sosyal bilim paradigmaları,

kompleks sistemler bilimi, sosyal bilimler metodolojisi, araştırma tasarımı ve projelendirme, modernleşme, medeniyet, aile ve kadın sorunları yer almaktadır.

Aile çalışmaları konusunda önemli uzmanlardan birisiniz. Dünyada aileye dair neler olup bittiğini bizim için değerlendirir misiniz?

Dünya’da sanayileşme-modernleşme-kentleşme üçlüsü ile birlikte her şeyin başına geleni aile de yaşıyor. Hızlı ve yoğun bir değişim. Üstelik zorlayıcı bir değişim.

Dünya ikiyüz yılı aşan bir süredir ‘modernleşme’ diyerek dönüyordu, 1990’lardan bu yana da ‘küreselleşme’ diyerek dönüyor. Kimsenin “Durdurun dünyayı, inecek var!” demesi mümkün değil. Bu sözlerim ne tepkisel ne de kötümser nitelikte. Sadece gerçekçi bir sosyolojik tespit. İndirgemecilikten ve aşırı genellemenin neden olduğu toptancı değerlendirmelerden şiddetle kaçınan bütünüleyici sosyolojinin bakış açısıyla, durumu şikâyet ediyor değiliz. Şikâyet yerine önce durumun hikâyesini ortaya koymalıyız ki, farklı çözüm yolları tartışılabilir hale gelsin.

Ailede neler olup bittiğine bakalım: Çekirdek aileler artarken geniş aileler azalıyor; boşanmalardaki artış söz konusu. Bu aynı zamanda, tek ebeveynli ailelerin artışı demek. Doğum oranlarındaki düşüş ve boşanmalardaki artış nedeniyle aile küçülüyor. Akrabalık çevresi de daralıyor. Aile-içi roller ve aile-içi otorite ilişkileri değişiyor. Yaşam süresinin uzaması, evlenme yaşının yükselmesi yani geç evlenme ve boşanma gibi nedenlerle tek kişilik haneler artıyor. Anlam kodlarındaki değişimler evlilik ve aileye alternative birlikteliklerin çoğalmasına neden oluyor. İletişim teknolojinin kuşatıcılığı arttıkça ailenin sosyalleştirme işlevi kadar aile-içi ilişkilerin de azalmasına neden oluyor. Yaşlı bakım hizmetleri veren kurumlardaki artış nedeniyle yaşlı kuşak ile ilişkiler nitelik ve nicelik kaybına uğruyor.

Küreselleşme, modernleşme ile başlayan hızlı ve zoraki değişim sürecinin devamı aşlında. Modernleşmenin daha hızlı ve yoğun biçimde tüm dünyayı kuşatması olduğunu bilmek gerekiyor. Her ne kadar yeni

bir aşama gibi sunuluyor olsa da. Modernleşmenin akılcılık, bireycilik, özgürleşme, dünyevileşme ve ilerleme gibi temel anlam kodları yeni söylemlerle devam ediyor zira. Ne var ki her toplumda, bu değişime rağmen en azından kendi kültürünün çekirdek değerlerini yaşatmak derdinde olan insanlar var. Bu bir travma. Sadece biz değil, bütün Batı-dışı toplumlar ve kültürler bu travmaya maruz kaldı, kalıyor ve kalacak da görünüyor.

Teknolojik, sosyal, kültürel değişim küresel köyün her yanını sarmış durumda. Dünyanın yeni dönüşünü durdurmak mümkün olmadığına göre kayıtsız şartsız katılmaktan başka bir yol yok mu? Bu soruya cevap verebilmek için önce çok önemli bir hususu netleştirmemiz gerekiyor. Önce değişim kavramını netleştirmeliyiz. Kavramın sosyolojik tanımının ötesine geçmek zorundayız.

Değişim kavramı, zihinlerde “her şey değişir, değişmeyen bir şey yoktur” gibi bir temsile sahip. Gerçeklikle örtüşmediği için bu bilişsel kodun yanıltıcı etkileri söz konusu. İnsanoğlunun her zaman yaptığı şey bu. Bir kavram, bir ifade kalabalıklara mal oldukça kaçınılmaz olarak anlam kaymasına uğruyor.

Herakliteos, bir nehre girdiğinizde aynı suda iki kere yıkanamazsınız diyor. Bunu değişmeyen bir şey değişimin kendisidir ile sloganlaştırdınca Herakliteos adına “Her şey değişir” demiş oluyorsunuz. Herakliteos “Aynı suda iki kere yıkanamazsınız” diyor, “Suda yıkanamazsınız” diyor değil.

Evet, insan ikinci kere yeni bir su ile yıkanıyor, ama yıkandığı yine su. Kahve veya çay ile yıkanmıyor. VeleVKi, başka bir sıvı olsun. Hepsi özünde su, başka bir şey değil. Bir aile büyüğünüzün gençlik fotoğrafına baktığınızda onun ne kadar çok değiştiğini görüyorsunuz. Ama değişmeyen bir şeyler var ki, fotoğraftakiler içinden onu ayırt edebiliyorsunuz. Her şey değişse idi, o aile büyüğünü tanıyamamanız gerekirdi. Mesele bu kadar basit! Yeterki, ezberleri bozmaya talip olalım. Özetle, ‘her şey değişir’ algısı bizi yanıltıyor.

“Değişim sürecinde değişenler ve değişmeyenler iç içedir” şeklindeki bir temel kabul, bizim nelerin değişip nelerin değişmediğini sorgulamamızı ve bunun nedenlerini sormamızı sağlayacaktır. Çekirdek

kültürel değerleri yani bilişsel kodları, anlam kodlarını keşfetmemizi ve değişimin niteliğini kavramamızı sağlayacaktır. Böylece sosyal değişimin her alanında olduğu gibi aile konusunda da zorunlu değişim sürecinde çaresizlik içinde savrulmaktan kurtulmuş olacağız ve meseleyi daha iyi görebileceğiz.

Aile, şüphesiz değişecektir. Ancak ailedeki değişimi pozitivist yanılısına ile sadece dışsal faktörlere dayanarak açıklamaya çalışırsak bir yere varamayız.

**Değişenler ve değişmeyenler iç içe olduğuna göre,
değişmeyen nitelikleri sürdürükçe aile mevcudiyetini
devam ettirecek demektir. Bu nitelikler neler olabilir?**

İnsan doğası gereği topluluk halinde yaşayan bir varlıktır. Varlığını sürdürebilmesi, sosyal bir varlık haline gelebilmesi için insan korunma, dayanışma, paylaşma, sevgi; barınma ve beslenme; düzenli cinsellik ve soyu sürdürme; hayatı anlamlandırma ve davranış normlarını öğrenme; toplumda yer edinme gibi çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasına muhtaçtır. Bu ihtiyaçların karşılanması ise ancak kuşaklar boyu süren ve birbirlerine kan, soy, evlilik ya da evlat edinme bağları ile bağlı yakın insan ilişkilerinden oluşan bir etkileşim ağı içinde yaşamakla mümkün olur. Biraz mizah tarafından bakarsak “İnsan çekilir dert değildir, ona ancak aile katlanır. İnsanlar birbirlerini ancak aile hayatı içinde idare edebilirler” bile diyebiliriz.

Bu nedenle insanın doğası değişmedikçe, aile adı verilen olgu var olacaktır. Bu nedenle aile evrenseldir. Ancak zaman içinde organizasyonu ve bazı işlevleri değişebilir.

İnsan ve aile birbirinin varlık nedeni. İnsan yoksa aile yok, toplum yok. İnsan, sosyal varlık olma potansiyelini ancak yakın insan ilişkileri içinde realize edebiliyor. Aksi takdirde dile sahip olamıyor. Dil ise bilinç, kültür, kimlik, sosyalleşme demek. Dil yoksa insan, hayvan kadar bile olamıyor.

Aile ile ilgili mevcut eğilimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Sosyal bilimlerde aileye dair üç eğilim var: Uyumcu, çatışmacı ve bütüncü... Bu üç eğilim toplumlarda çeşitli kesimlerin aile konusundaki tutumlarına da işaret eder.

Uyumcu eğilim aileye önem verir. Aileyi toplumun temel birimi olarak görür. Aile sosyal istikrarda ve uyumlu bir toplumun oluşturulmasında vazgeçilmez bir öneme sahip temel bir kurumdur. Ailenin aynı zamanda bir etkileşim ağı olduğu göz ardı edilmez. Aslında her kurum bir sosyal etkileşim ağı içinde oluşur. Gündelik sosyal dünyada bu görüşü savunanların çoğu güçlü aile kavramını da sıklıkla kullanırlar. Güçlü ailenin ne olduğu da tanımlanmış değildir ve ailenin tüm sorumluluğu çoğu zaman kadına yüklenir. Bu tutum pozitivizmin dikotomik mantığına dayanır. Ya/ya da mantığı ile olguyu birey-aile, aile-toplum, etkileşim ağı-kurum gibi karşıtlıklar içinde görür. Seçimlerini de sırasıyla aile, toplum ve kurum olarak yapar.

Çatışmacı görüş için ise aile, sosyal sınıflar arasında ya da kadın-erkek arasındaki sosyal eşitsizliği kuşaklar boyunca yeniden üreten bir kurumdur. Aile çatışmanın kaynağıdır. Bireyin prangasıdır, mutsuzluğunun kaynağıdır. Bu yaklaşımın bireyi, modernitenin her durumunda çıkarını ve hazlarını maksimize etmeye çalıştığı için rasyonel seçimlerde bulunan birisidir. Kadın erkek arasındaki ilişkiyi tez-antitez karşıtlığı olarak gören radikal feminizmin benimsediği yaklaşımdır. Uyumcu yaklaşım gibi dikotomiktir.

İlk iki yaklaşım aileyi kurum olarak görür. Bu yüzden insan kaybolmuştur, kurumsal işlevler karşısında birey vardır. Burada bir parantez açalım. Birey ve insan arasında çok önemli farklar vardır. Bu kavramlar basit terimlerin ötesinde bir yaklaşımın bakış açısını belirleyen temel öncüllerden biridir. Bu hususa işaret etmekle yetinelim.

Bütüncü yaklaşım için ise aile, hem etkileşim ağı hem de bir toplumsal kurumdur. İnsan ve aile birbirinin varlık nedenidir. Aile, insan ve toplum arasında bir köprü kuran bir sosyal etkileşim ağıdır. Kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı tüm aile üyeleri bu etkileşimin bileşenleridir. Bütün kompleks canlı organizmalarda olduğu gibi bir

parçanın diğerine üstünlüğü yoktur. Bir üyesi olmadığında aile eksik kalacaktır.

Bütünleyici görüş birey terimi yerine sıklıkla insan terimini kullanmayı seçer. Sosyal bilimlerde geçerliliğini kaybetmiş olmasına rağmen pozitivistin hâlâ devam eden etkisi nedeniyle bu yaklaşımın yerleşmesi zaman alacak. Burada pozitivism derken sadece modernist eğilimi kastetmiyorum. Görenekçi eğilimler her ne kadar modernizme karşı çıksalarda, aslında biliş süreci bakımından pozitivistin ilkelerine göre akıl yürütürler. Bu duruma rağmen bilinen ezberleri sorgulayanların sayısı arttıkça ve en önemlisi, olgu dünyasının görünmeyen işleyişini bilimsel olarak anlamaya çalışanlar arttıkça bütünleyici yaklaşım güç kazanacaktır.

Tekrar etmek istiyorum. Zihniyet açısından, kognisyonun, yani biliş sürecinin işleyişi açısından uyumcu ve çatışmacı görüş arasında pek bir fark yoktur. Fabrikanın işleyişi aynıdır, ürünü farklı kılan farklı hammaddelerin kullanılıyor olmasıdır. Her ikisi de indirgemeci-aşırı genellemecidir ve dikotomik mantığa dayanır.

Uyumcu yaklaşım aileyi yüceltirken insanı ihmal eder. Güçlü toplum güçlü aile derken, aile adeta kadına indirgenir ve kadın uyumdan da sorumlu olur.

Çatışmacılar ise bireysel ya da sınıfsal özgürlüğü savunurken aile karşıtı konuma düşüverirler. Çatışma kutsandığı için aslında bu yaklaşımın bireyi, tepkisel ve çaresiz bir halde ortada kalmıştır.

Oysa insan-aile-toplum iç içe geçmişdir, bunlar birbirlerinin varlık nedenidirler. Uyum ve çatışma, çok sayıdaki etkileşim tiplerinden sadece ikisidir. Mikrodan makroya çeşitli sosyal etkileşim ağları örüntüsü olan toplumda, sosyal etkileşim sadece uyum veya çatışmaya indirgenemeyecek kompleks bir niteliğe sahiptir. Zira sosyal ilişkiler insan gibi kompleks bir varlık

ile ortaya çıkar. Bir etkileşim sürecinde yarışma, iş birliği, çatışma, uyum, anlaşma, benzeştirme gibi çeşitli etkileşimler iç içe bulunur. Sadece ailede değil, mikrodan makroya bütün etkileşim örüntülerinde her türlü etkileşim yaşanır. Uyumcu ve çatışmacı yaklaşım ise iç içe geçmiş çok sayıdaki bu etkileşim tiplerini yok sayar, birini seçer. Bu ise, indirgemeciliğin neden olduğu büyük bir yanıltır.

Gerçekliğin kompleks ve dinamik örüntüsünü gören bütünleyici yaklaşım ise, indirgeme ve aşırı genelleme yapmaz. Zaman-mekân-özne bağlamında etkileşimin nasıl oluştuğunu anlamaya ve açıklamaya çalışır. Onun her zamana ve her topluma uygun hazır reçeteleri yoktur.

Aile konusunda farklı yaklaşıma sahip uzmanlardan birisiniz. Türkiye’de üzeri örtülü bir biçimde süregelen çekirdek aile, geniş aile karşıtlığını nasıl görüyorsunuz? Türkiye’de aile yapısının genel görünümünü ‘çekirdek aile ağı’ olarak adlandırıyorsunuz. Bu konu ile ilgili değerlendirmeleriniz nelerdir?

Yaklaşım farklılıkları benimsenen paradigmalardan kaynaklanıyor. Örtülü veya açık olsun çekirdek aile ile geniş aile karşıtlığında her iki yaklaşım da pozitivist paradigmanın ürünü. Bütünleyici sosyolojik yaklaşım ise kompleks sistemler bilimi paradigması çatısı altında gelişiyor.

Paradigma kavramını biraz açabilir misiniz?

Bilimsel paradigma, en geniş anlamı ile bilim anlayışı demektir. Bilim zihniyeti de diyebiliriz. Bilimde; “ne tür bir gerçekliğin, ne tür bir bilgisine, nasıl ulaşılacağını” gösteren ve bilimin amacını belirleyen bir dizi öncüllerin, yani temel kabullerin oluşturduğu referans çerçevesine paradigma diyoruz. Hangi paradigmayı benimserseniz, düşüncelerinizi o paradigmanın temel kabullerine göre üretirsiniz. Zira, kognisyon dediğimiz biliş süreci bu şekilde işler.

Bir hareket noktası yani yerleşik düşünce olmaksızın insan düşünce üretmez. Bu bilişsel kodlara referans noktası da diyoruz. Bu yüzden

paradigmanın öncülleri bilim insanının düşünce ve yaklaşım tarzını biçimlendirir. Bilim insanı paradigmasına göre bakar, görür ve inceler.

Kısaca söylersek, pozitivist paradigma için gerçeklik yani bütün, parçaların hiyerarşik toplamından oluşmuştur. Parçalar arasında neden-sonuç ilişkisi vardır. Dış etkenler hesaba katılır. Pozitivist yaklaşım zorunlu olarak indirgemeci ve aşırı genellemecedir. ‘Ya/ya da’ mantığı dediğimiz dikotomik mantığa dayanır. Karşıtlık mantığı, zorunlu olarak pozitivistin diğer ilkelerini de beraberinde getirir. İndirgeme, aşırı genelleme başta olmak üzere.

Pozitivizm, on yedinci yüzyılda Newton önderliğinde başlayan klasik fizik ile biçimlenmiştir. Yani madde dünyasına aittir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde pozitivist sayesinde genişleyen ve derinleşen bilgi birikimi gerçekliğin yeni boyutu ile karşılaştı ve yetersiz kaldı. Yirminci yüzyıl başlarında atom-altı dünyanın keşfi ile yeni fizik, ardından moleküler biyoloji ile canlı dünyasının keşfedilen yeni boyutları ve bilişsel bilimlerdeki gelişmeler ile bilim maddeden enerji ardından biliş boyutuna geçti. Bugün bilim, atom-altı dünya ve canlı dünyası için yeni bir paradigmaya, kompleks sistemler bilimi paradigmasına ulaşmış durumda. Kısacası pozitivist sadece madde dünyası ile sınırlı olan ve madde dünyasının incelenmesinde geçerli olan bir paradigma. Canlı dünyası için yetersiz kalıyor.

Kompleks sistemler bilimi paradigması yeni gerçeklik boyutunu, “Bütün iç içe geçmiş parçalar arasındaki karşılıklı bağıntılardır” diye tanımlıyor. Bu yüzden eskiden bilim yapı odaklı iken bugün süreç odaklı. Burada artık basit neden-sonuç ilişkileri değil, karşılıklı etkileşimler hatta kompleks etkileşim örüntüleri söz konusu. Ve en önemlisi bütünün indirgeneceği en küçük parça yok. Zira parçalar birbiri içinde yuvalanmış iç içe. Sonuç olarak bütün, bir parçasına indirgemeyecek kadar komplekstir.

Bu yüzden pozitivist yaklaşımlarda zımni seçim, dikotomik mantık gereği, ‘birey ya da toplum’iken, bütünleyici yaklaşım birey ve toplumu ‘birbirinin varlık nedeni’ olarak görür. ‘Ya birey ya toplum’ veya ‘ya birey ya aile’ diye bir indirgeme yapılamaz. Birey yoksa aile ve toplum yoktur, aile ve toplum yoksa birey yoktur.

Bu durumda çekirdek aile ve geniş aile tartışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Söylem farklılığına rağmen her ikisinin de tutum açısından birbirinden farkı olmadığını düşünüyorum. Aslında kendi ideolojilerini ya da bireysel tercihlerini olgu dünyasındaki 'görünen' üzerinden konuşturmuş oluyorlar.

Görüneni sayılarla ifade eden istatistikler bize ülkemizde çekirdek ailenin giderek arttığını ve geniş ailenin hızla azaldığını gösteriyor. Son verilere göre çekirdek aile sayısının toplam hane sayısına oranı %70'i aşmış durumda. Geniş ailelerin oranı ise %16'dır.

İstatistiklerde çekirdek aile ile aynı hanede yaşayan ana, baba ve evlenmemiş çocukların sayı ve yüzdesi veriliyor. Ama bu çekirdek aileleri Batı modelindeki yalıtılmış atomize çekirdek aileler gibi görmek sayıların ötesine geçememek olur.

Bir kavramı derinlemesine tanımlamadan ve olgusal karşılığı ile eşleştirmeden tek başına rakamlar bir şey ifade etmez. Zira bilim sayılarla ve betimlemelerle yetinmez. Bu yanıltıcı olacaktır. Sayılar ve görünenin tasvirleri, betimlenmesi olgu dünyasındaki işleyişi keşfetmek için atılan ilk adımdır. Bunun ötesine geçilmediği için çekirdek aile-geniş aile çekişmesi devam ediyor.

Modernistler, çatışmacılar ya da kişisel olarak aile ile sorunu olanlar işlevselci teorinin çekirdek aile tanımını Türkiye için ısrarla geçerli saymaya devam ediyorlar. Oysa atomize çekirdek aile, ki akraba ilişkilerinden yalıtılmış olmak, modern çekirdek ailenin en belirgin özelliğidir, Batı-dışı toplumlarda çok az sayıda özel örnekleri dışında diğer toplumlarda yoktur.

Evet, bu hızlı ve yoğun değişim sürecinde çekirdek aileler tüm dünyada sayıca artmış ve akrabalık çevresi daralmıştır. Ancak yakın akraba ilişkileri devam etmektedir. Farklı konutlarda oturan, ekonomisinde bağımsız ana, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile yakın akraba çekirdek aileler ile adeta görünmeyen bir çatı ile kuşatılmıştır. 'Çekirdek aile ağı' olarak adlandırdığımız bu yapı da aileler

arasında öncelikle hizmet, mal alışverişi ve gerektiğinde de ekonomik yardımlaşma söz konusudur.

Örneklerle somutlaştırmaya çalışalım: Üçüncü kuşağı oluşturan torunların bakımı ve gözetiminde özellikle birinci kuşağın önemli bir hizmet desteği verdiği görülür. Bebeği büyütme veya büyütülmesine yardımcı olmak, çocukların okuldan alınması, hastalandığında bakımı gibi destekler söz konusudur. Çekirdek aile ağında ev taşıma, düğün, tâziye, doktora birlikte gitmek, araba kazasında sosyal destek vermek gibi gündelik hayatın sayısız eylemlerinde de hizmet alışverişi görülür. Mal alışverişleri de yapılır. Aileler kullanmayacağı ev ve giyim eşyalarını ihtiyacı olana verir. Çekirdek aile ağından bir genç öğrenci evinde kalacaksa önce yakın akrabalarından eşyalar alınır. Büyüyen bebeklerin bebek arabası yeni gelecek yeğen için saklanır. Şüphesiz bu durumların istisnaları vardır. Ancak görece dar akraba çevresinde akrabalar arasındaki bu tür alışverişler Türkiye'nin aile yapısının baskın özelliğidir. Bu özellik yakın çekirdek aileler arasındaki ilişkilerin meslek, gelir seviyesi, metropol-kent-kır, etnisite, coğrafi bölge gibi etkenlere göre değişmez.

İletişim ve ulaşım çağında, çekirdek aile ağı içindeki aileler arasındaki mesafelerin olumsuz etkisi de aza inmiştir. Coğrafi bakımdan farklı yerleşim birimlerinde yaşıyor olsalar bile aileler arasında, iletişim teknolojisinin desteklediği, sıkı bir haberleşme ağı söz konusudur. Yeni doğan torununu en azından bir yaşına kadar büyütme için okyanus ötesine giden büyükanne, ulaşım ve iletişim çağının imkânları ile çekirdek aile ağını sürdürmüş olmaktadır.

Kısacası, bağımsız ve bireyci çekirdek aile Batı Avrupa toplumları örneğinde sanayileşmenin kaçınılmaz sonucu olarak öngörülen ve modernist yaklaşıma uygun düşen bir aile tasarımıdır. Halen Batı Avrupa ve İskandinav toplumlarında ve nüfusun yoğun olduğu

sanayileşmiş yerleşim merkezlerinde olmak üzere kısmen ABD’de görülen aile tipidir.

Yaşanan bir örnek verelim: İsveç’te sıcak bir ülkeye tatile giden bir çekirdek aile, büyükannenin ölümü telefonla haber verildiğinde “Morga kaldırın, tatil dönüşü cenazeyi kaldırırız” diyebilirken ve bu sözler çevre tarafından normal karşılanırken, Türkiye için böyle bir şey düşünülemez bile. Oysa her iki toplumda da baskın olan aile tipi çekirdek ailedir. Aile ne bireyin prangası ne de mutlak huzur kalesidir. Aile, insan denilen kompleks varlıklar arasındaki özel bir sosyal etkileşim ağıdır. Burada önemli bir hususun altını çizmeliyiz. Bütüncü yaklaşım, belirli bir aile tipini idealize eden uyumcu ve çatışmacı yaklaşımın düştüğü hataya düşmez. ‘Görünmeyen çatı’ altında oluşan çekirdek aile ağındaki aileler arasında her zaman çatışma ya da uyum yaşanıyor değildir. Çekirdek aile ağı ilişkilerinde aileler arasında iş birliği kadar çatışma, uzlaşma, yarışma, benzeştirme gibi çeşitli etkileşimler de yaşanır.

Geniş aileye gelince de bazı ezberler yüzünden konunun olgu dünyasından koptuğunu görüyoruz. Öncelikle, geçmişte aile yapısının geleneksel geniş aile olduğu düşüncesini ele alalım. Şüphesiz belirli bölgelerde ataerkil geniş aileler vardır. Ancak toplumda yaygın aile tipi olmamıştır.

Sanayileşme öncesi aile, geleneksel geniş aile değildir. Yapılan araştırmalar, mesela İngiltere’de egemen aile tipinin geniş aile değil çekirdek aile olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde İslam öncesi Türk toplumlarında da çekirdek aile yaygındır. Evlenmek genç çiftin ev sahibi olmasını ifade eder. Şüphesiz burada ev, zamanın şartlarına göre sahip olunan barınaktır. Çoğu zaman çadırıdır. Osmanlı toplum yapısında da çekirdek aileler çoğunluktadır. Bu konuda çeşitli yayınlar arasında Duben’in *Kent, Aile ve Tarih* (2006: 76) başlıklı eserini ayrıca zikretmeliyiz. Ancak tüm dönemlerde çekirdek aileler arasında sıkı bir etkileşimin olduğunu da unutmamalıyız. Bir anlamda değişikliğe uğramış geniş aile yapısı söz konusudur.

Geniş aileyi Türk aile yapısı olarak görmenin, tamamıyla bireysel tercih meselesi olduğunu düşünüyorum. Görenekçilerin bir kısmı,

özellikle erkekler geleneksel geniş aileyi özlemle anıyorlar. Burada aşırı genellemeden her zaman sakındığımızı hatırlatmak amacıyla, 'bir kısmı' ifadesinin altını çizmek istiyorum. Konuya tekrar dönecek olursak, nedense kadınların bu konuda daha temkinli olduğunu, geleneksel aile hayalini pek desteklemediklerini görüyoruz.

Geleneksel hatta ataerkil geniş aile özlemi çok anlaşılır bir istek. Erkek, güç mücadelesinin sürüp gittiği dış dünyadan evine geldiğinde kendi otoritesinin sürdüğü bir alan istiyor. Geleneksel geniş aile halkı, aile reisinin küçük ama görece rahat ve huzurlu bir ülkesi. Aile reisi, kendisine sorun getirilmemesini isteyen bir otorite ise hane içinde yaşanan gerilimlerin ve çatışmaların çoğundan haberdar bile olmuyor. Şüphesiz bu aile tipinin olumlu özelliklerini göz ardı ediyor değiliz. Burada anlatmak istediğimiz geçmişte bile yaygın aile tipi olmayan geniş aileye duyulan özlemin nedenleri.

Sosyal bilimciler olarak hayale takılıp geçmişe özlem duymak lüksüne sahip değiliz. Olgü dünyası bizi bekliyor. Özlemin nedenleri konusunda gözlemlere dayanan bu açıklamalar, aslında bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.

**Bu bağlamda Türkiye'ye dair konuşmak istersek
örneğin özgün bir Türk ailesinden söz edebilir miyiz?
Türk ailesine dair bir tasvir yapar mısınız?**

'Çekirdek aile ağı' yaygın aile tipidir. Özgün aile tipi derken Türk ailesini temsil eden niteliklere sahip bir aileyi anlıyorum. Weberyen anlamda ideal tip. Yerleşim yerine, ailede birey sayısına ve yakınlık durumlarına, aile içi otorite ilişkilerine, yaşam tarzlarına göre çok çeşitli aile yapıları söz konusu. Türk aile yapısından söz edebilmek için farklılıkların ötesinde, bütün aile tiplerinde görülen ortak özellikleri yani ortak paydayı bulmak gerekir. 'Olması gereken'i gösteren bilişsel kodlar, yani değerler ile 'olan'ı gösteren davranışlar bu ortak paydayı oluşturur. Bu ortak özelliklere göre tanımlanan aile Türk aile modelini verir. Bildiğim kadarı ile böyle bir sosyolojik çalışma yapılmış değil.

Bu durumda özgün Türk ailesinden söz ettiğimizde bu tasvirin ancak hipotetik değeri olacaktır. Yani bilimsel araştırma ile sınanmak üzere

ileri sürülen bir geçici ön hükümdür. Tekrar etmek istiyorum. İndirgemeci ve aşırı genellemeci tutumdan şiddetle kaçınmalıyız. Maalesef özellikle aile, kadın ve toplumsal cinsiyet konularında yapılan araştırmaların çoğunda metodolojik zemin neredeyse yoktur. Oysa bilim, sahada verilerin toplanması ve analiz edilmesinden fazla bir şeydir.

Araştırmalarda çoğu zaman sınırlı bir tespit, olgunun tümüne genelleniyor ve ideolojik zemin üzerinden yorumlanıyor. Örneğin toplumsal cinsiyet ile ilgili bir kongredeki sunumda araştırmacı, kırsal bir yerleşim yerinde yapılan araştırmayı Türkiye geneline yansıtmıştı. Bırakın Türkiye'yi, kırsalı bile temsil etme niteliği olmayan bir tek araştırmadan söz ediyoruz. Araştırmaya göre yaşlı erkeklerin yaşlı kadınlara göre evlenme imkânları ve oranları daha yüksek. Araştırmacı, cinsiyetleri nedeniyle yaşlı kadınların yalnız kalmak zorunda olduklarını ve bunun bir eşitsizlik olduğu yorumunu yaptı. Yorumun sonucunda oluşan algı, Türkiye'de bütün yaşlı kadınların evlenmek için can attıkları, ancak eşitsizlik nedeniyle yalnız kaldıklarıydı. Oysa kırsal yörede bile geçimini sağlayacak kadar imkâna sahip yaşlı kadınların genellikle tekrar evlenmeyi düşünmedikleri bilinir. Bu, ister kır ister kent olsun daha alt yaş kategorilerinde bile sıklıkla gözlemlenen bir durumdur. Çeşitli alanlarda kadın-erkek eşitsizliği söz konusudur, ancak illa bir eşitsizlik görmeye çalışmak bilimsel değil ideolojik bir tutumun yansımasıdır. Halbuki zorlama yorumlarla bilim dışına düşmektense, bu durum bir bilimsel araştırmanın konusu haline getirilebilir. Sıklıkla gözlemlenen bu durumun nedenlerini açıklamak üzere niceliksel bir araştırma; ya da ileri yaşta dul kalan ancak evlenmek istemeyen kadınların bu kararlarını besleyen anlam dünyalarını keşfetmeye yönelik niteliksel bir araştırma yapılabilir.

Bir kırsal yerleşim yerine ve özel bir duruma ait verinin, Türkiye geneline teşmil edilmesi ve eşitsizlik temelinde yorumlanması tamamiyle bilim-dışı, ideolojik bir tutumu yansıtır. Maalesef özellikle aile, kadın ve toplumsal cinsiyet gibi konularda bu tutumla sıklıkla karşılaşıyoruz.

Kadının ve erkeğin aile içi rol ve ilişkileri bağlamında değerlendirdiğimizde ne tür değişikliklerden söz edebiliriz, dönüşen aile yapısından bahsedebilir miyiz, eğer aile dönüşüyorsa bunun nedenleri nelerdir?

Şüphesiz, dönüşen bir aile yapısı söz konusu. Dönüşümün en büyük özelliği hızlı, yoğun ve zorlayıcı olması. Değişim sadece maddi kültür unsurlarını kapsamıyor, önemli olan bilişsel kültür unsurlarındaki değişim. Üstelik yeni değişim sürecinde, önceki dönemlerdeki kendiliğindenlik yerine manipülasyon söz konusu. Bu yüzden, örtülü biçimde zorlayıcı bir değişim yaşanıyor. Kültürlerin anlam dünyası değişiyor. Ancak insan doğası gereği her şeyin değişmesi imkânsız, daha önce de sözünü ettiğimiz üzere değişmeyen veya değişmeye direnen anlam kodlarını da hesaba katmalıyız. Bu yüzden kadın ve erkeğin aile içi roller ne kadar değişse de, değişmeyen rol beklentileri her zaman olacaktır.

Kadın ve erkeğin rolleri benzeşiyor diyebiliriz. Eşitleneceği mümkün değil gibi görünüyor, zira kadın ve erkeğin doğuştan gelen farklılıkları söz konusu. Bu yüzden kadın ve erkeğin birbirinden temel beklentileri değişmeyecek. Yani değişenler ve değişmeyenlerin iç içeliğini hatırd tutmamız gerekiyor.

Teknoloji en etkili değişken. Bu çağda erkeklerin daha zor durumda olduğunu düşünüyorum. Teknoloji çoğu faaliyet alanlarında onları işlevsiz kıldı. Bu onlara olan ihtiyacın azaldığı anlamına da gelir. Bu değişim ilişkilere de yansıyor şüphesiz. Ama işin zor yanı, özellikle Batı-dışı toplumlarda yaşanan kültürel anlam kargaşası. Bireylerin öznel deneyim ve eylem kalıplarının buluşacağı bir toplumsal-kültürel referans çerçevesi yok. Bu kargaşa aile-içi rolleri de etkiliyor. Kısacası zor bir durum.

Ancak aile içi toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşümü olumlu veya olumsuz olarak nitelemek de dikotomik mantığın, karşıtlığın mantığının kapanına düşmek olur. Bu dönüşümün hem olumlu hem de olumsuz görünüşleri söz konusudur. Bu nedenle toptancı düşünce ile "Roller değişiyor, aman ne harika!" demek kadar, "Roller değişiyor, aile batıyor!" demek de o kadar yanlıştır. Özellikle baba ve çocuklar

arasındaki ilişkiler daha paylaşımcı, yakın ve sıcak hale geldiği görülebiliyor. Tabii her genel açıklamanın istisnaları vardır.

Aile, özel bir etkileşim ağıdır. Diğer birincil ve ikincil etkileşim ağlarından farklı özelliklere sahiptir. Bu etkileşim ağını oluşturan ve sürdüren kadın ve erkeğin sahip oldukları anlam dünyalarıdır. Önemli olan kadın ve erkeğin sahip oldukları anlam çerçevesine göre aile-içi rollerde hak-sorumluluk dengesini kurabilmeleridir. Eğer ikisi farklı anlam dünyalarına sahip ise veya söyledikleri ile yaptıkları arasında uyum yoksa sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Sosyolojik analizlerde yok sayılan kişilik özellikleri de aile içi etkileşimin en belirleyici etkenlerinden biridir. Bu psikolojinin işi, ama en azından kişilik faktörünün önemini görmeliyiz. Aile üyeleri, özellikle kadın ve erkek mikro iktidar mücadelesine düşmedikçe ve hak-sorumluluk dengesi gözetildikçe bu hızlı ve yoğun değişimin olumsuz etkileri azalacak, olumlu etkileri artacaktır.

Aile söz konusu olduğunda sıklıkla kullanılan sağlıklı aile, güçlü aile terimlerini ilk defa tanımlayan siz oldunuz. Bu iki kavramı açıkla mısınız? Ayrıca mutlu aile ne demektir, açıkla mısınız?

Aile-içi rollerde sevgi, paylaşım ve güven temeli üzerinde hak-sorumluluk dengesi ve bu dengeyi kurmak ve korumak üzere işleyen bir ödül-yaptırım mekanizması varsa o aile sağlıklı ailedir. Sadece ailede değil, her etkileşim ağında haklar-sorumluluklar ile ödül-ceza sistemi bir madalyonun iki yüzü gibi birbirini tamamladığı zamanlar yapının sağlıklı olduğunu söyleriz.

Sorumlulukların, fedakârlıkların daima bir tarafın omuzuna yüklendiği evliliklerde ve ailelerde hoşnutsuzluklar ve problemler hak-sorumluluk dengesinin bozulmuş olmasından kaynaklanır.

Sağlıklı ailede ise hak-sorumluluklar dengesi yani bir anlamda biz-ben dengesi kurulmuştur. “Haklar benim, görevler senin” anlayışına sahip bir aile üyesi bile bu hassas dengeyi etkiler.

Sağlık hali bütün ile ilgili. Tıpkı bedende olduğu gibi. Bir organ ve uzuv hasta ise beden de sağlığını kaybetmiş demektir. Ufacık bir

kıymık batması ile mide kanseri özünde soyut anlamda sürecin işleyişi bakımından aynıdır. Bütün parçaların toplamı değil, iç içe geçmiş parçalar arasındaki bağıntılar olduğu için birindeki rahatsızlık diğer parçaları ve bütünü etkiler. Sağlık hali ise parçalar arasında alış-veriş dengesinin işlediğini gösterir.

Şüphesiz evlilik ve aile hayatında bu alışverişin çetelesi tutulamaz. Bu kendiliğinden oluşan ve bozulmaya yatkın hassas bir alış-veriştir. Özdemir Erdoğan'ın bir şarkısında "İşin sırrı dengede; Bazen bozulursa da sağlık olsun!" sözleri tam da bu durumu yansıtıyor. Önemli olan dengeyi korumak niyetidir.

Güçlü aile ise, aileyi ilgilendiren sorunları çözmek amacı ile aile üyeleri arasında dayanışmanın sağlandığı bir etkileşim ağıdır.

Güçlü aile ve güçlü insan derken gücü, mikro-iktidar anlamında diğerine hükmeden değil, sorun çözme kapasitesini realize eden olarak tanımlıyoruz.

Güçlü aile dayanışma demektir. Ancak dayanışma halini de idealize etmemeliyiz. Dayanışma derken, aile üyelerinin hepsinin canla başla atıldıkları bir iş birliği ve uyumdan söz etmiyoruz. Her etkileşim sürecinde olduğu gibi sorun çözme sürecinde de sadece iş birliği değil gerilim, çatışma hatta yarışma gibi çeşitli etkileşim tipleri yaşanır.

Ayrıca aile üyelerinin hepsi de sorun çözme sürecine katılmıyor olabilir. Bazı aile üyeleri '-miş gibi' davranıyor olabilir. Önemli olan ister dış faktörlerden, ister aile bireylerinden bir veya birkaçı yüzünden kaynaklanmış olsun, kaynağına bakılmaksızın aileyi ilgilendiren sorunları çözmek için, tamamı katılmasa bile aile bireylerinin sorunu çözmeye çalışmalarıdır. Güçlü aile sorun çözme kapasitesi yüksek olan aile demektir.

Türkiye'de aile yapısının bu anlamda güçlü olduğunu söyleyebiliriz. İçerde kavga, kıyamet kopsa da aileler sorunu çözmeye çalışır. Tabii bütün aileler böyledir demiyoruz. Aşırı genellemeden sakınarak, her genel durumun istisnaları olduğunu göz ardı etmiyoruz. Burada önemli bir hususa dikkat çekmeliyiz. Her güçlü aile sağlıklı aile olmayabilir. Aile içinde hak-sorumluluk dengesi kurulmuş değildir ama aile sorun çözmek için bir araya gelir.

Araştırma bulguları da bize ailede sorumlu davranma konusunda bir sıkıntı olduğunu gösteriyor. Türkiye aile yapısı araştırmalarında ‘eşle yaşanan sorunlara’ baktığımızda en çok sorun yaşanan üç konu; ev ve çocuklar ile ilgili sorumluluklar, harcamalar konusu ve gelirin yeterli olmamasıdır. Boşanmalar konusunda sorumsuz ve ilgisiz davranma nedeni ilk sırada yer alıyor ve cinsiyete göre değişmiyor. TAYA 2006 ve TAYA 2011 bulgularına göre bu sıralama değişmemiştir. Sağlıklı ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi konusunda davranış değişikliğine ihtiyaç olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Mutluluk ise üzerinde derinlemesine durulması gereken bir kavram. Mutlu aile derken, aynen mutlu kişide olduğu gibi yekpare değişmeyen bir mutluluk durumundan söz edemeyiz. Mutlu anlar vardır. Bu yüzden mutluluk peşinde koşmak, mutsuzluk kaynağıdır. Gerçekten de bireysel tecrübeler ve tercihler ile sınırlandırmadan, multidisipliner bir zeminde derinlemesine tartışılması gerekir.

Farklı dönemlerde farklı bakanlıklarda ve meclis komisyonlarında “aile” üzerine yapılan çalışmalarda bizzat buldunuz. Tüm bu tecrübeleriniz ışığında demografik dönüşüm ve teknolojik yeniliklerin muhtemel etkileri neler olacaktır?

Bilindiği üzere demografik dönüşüm, yüksek doğum ve ölüm oranlarının zaman içinde değişerek düşük doğum ve ölüm oranlarına ulaşma sürecini ifade eder.

Yüksek doğurganlık-yüksek ölüm; yüksek doğurganlık-düşük ölüm ve düşük doğurganlık-düşük ölüm olmak üzere üç aşamadan oluşur. Bu üç aşamanın sonucunda durağan bir nüfus yapısı ortaya çıkar. Halen Türkiye ölüm oranlarının azalmakta olduğu henüz genç bir nüfusa sahiptir. Bir anlamda ikinci ve üçüncü aşamanın arasındadır. Ancak 25 yıl kadar sonra durağan yani yaşlı nüfusa sahip olacaktır.

Birleşmiş Milletler toplam nüfusunun %15’i yaşlı olan ülkeleri “yaşlı nüfus” olarak adlandırıyor. Nüfus projeksiyonlarına göre Türkiye 2045 yılında “yaşlı nüfus” kategorisine girecek.

Demografik dönüşüm tamamlandığında şöyle bir manzara ortaya çıkacaktır: Doğum oranları azaldığı için genç nüfus azalırken ölüm oranlarındaki sürekli azalış yaşlı nüfusun artmasına neden olacak. Nüfusun yaş bileşimi değişecek.

Aile açısından bu, şu demek oluyor. Daha az çocuk yapıldığı için aileler küçülecek, yani hanehalkı sayısı azalacak. Yaşlı nüfus arttığı için tek kişilik hanelerin sayısı da artacaktır. Doğal olarak emeklilik ve yaşlı bakım giderlerinde de artış olacaktır. Az sayıdaki genç nüfusun ilgilenmesi gereken yaşlı nüfus artarken, toplumsal-kültürel değerlerdeki aşınma bu hızda devam ettiği sürece ilgiye muhtaç yaşlı sayısı da artacaktır. Giderek daralan akrabalık ağını da hesaba katmalıyız. Ekonomik bakımdan iş gücü eksikliği ve ekonomiye aktif katkısı olmayan emekli nüfusun artışı da demografik dönüşümün bir diğer cephesidir.

Eğitim ve meslek edinme süresi uzadıkça ve bireyciliği kutsayan modern küresel değerler yaygınlaştıkça ilk evlilik yaşı yükselmesi ve boşanmaların artması kaçınılmaz görünüyor.

Araştırma verilerine bakarsak çekirdek aile kadar tek ebeveynli ailelerin ve tek kişilik hanelerin yüzdesi artacaktır. Buna karşılık geleneksel geniş aile giderek azalacaktır. Bu ilişkiler bir anlamda değişikliğe uğramış geniş aile demek olan çekirdek aile ağı halinde sürecektir. Tabi paylaşımcı kültürel değerler yani bilişsel kodlar devam ettiği sürece.

Zaman içinde çekirdek aile ağının giderek daralacağı ve ilişkilerin yönünün anne tarafına yöneleceğini düşünüyorum. Bu arada boşanmalar, özellikle evliliğin ilk beş yılı içindeki boşanmaların yüzdesi de artacaktır.

Boşanmaların artışı ailenin zayıflaması, çözülmesi anlamına gelmez. Aile bireyleri arasındaki ilişkiler önemli. Boşanmanın olmadığı her aileyi güçlü bir aile olarak kabul edemeyiz. Sorunlar çıktığında sorun çözmeye yönelik bir iş birliği yaşanıyorsa, boşanma olsa bile güçlü bir etkileşim ağı kurulmuş demektir. Bu noktada boşanmayı başara-bilmek önemli. Fiziksel ve hukuki olarak boşanmak yetmiyor, zihinsel ve duygusal olarak da boşanmanın gerçekleşmesi lazım. Çiftler

anlaşmazlıklarını, özellikle çocuklar üzerinden sürdürdükleri takdirde boşanma uzun vadede yıkıcı etkileri kaçınılmazdır. Bu olgunluğa ulaşamayan kişiler boşanma ile sorunu tam çözemezler. Ne var ki boşanmasalar da problem yumağı içinde kaybolmuş bir aile hayatı yaşarlar.

Teknolojik yeniliklere gelince. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da olumlu ve olumsuz özellikler, etkiler iç içe... Teknolojinin sağladığı kolaylıklar aile içi roller hem olumlu hem de olumsuz yönde büyük ölçüde etkiliyor. Erkekler teknolojinin sağladığı kolaylıklar nedeniyle ev işlerinde daha katılımcı oluyorlar. Ailenin boş zaman kazanıyor ama bu boş zaman yine teknoloji ile dolduruluyor. Çocukların ve gençlerin sorumluluk bilinci konusunda çocukların ve gençlerin ev içinde yapabilecekleri şeyler giderek azalıyor. Bu konuda ebeveynlerin sorumluluk duygusuna sahip insan yetiştirme konusunda daha dikkatli olmaları gerekiyor. Zira, sorumluluk hayat enerjisidir. Bu yüzden sorumluluk bilinci bireyin kendi iç dünyası için de son derece önemlidir. Bu çağda yetişkinlere çok iş düşüyor. Zira teknolojik iletişim çağında adeta evlerin duvarları yıkıldı.

İletişim teknolojisinin hızla çeşitlendiği ve tüm dünyaya aynı hızda yayıldığı bu zamanlarda aile, artık, kapısını kapattığı zaman kendisini koruyan bir dört duvara sahip değil. Bu gerçek, tüm dünya toplumları için geçerli. Aile, toplumdaki tüm kurumlar ve bireyler gibi, iletişim teknolojisi nedeniyle küresel dünyanın değer ve norm karmaşasının bombardımanı altında. Dışarı, tüm kuralları ve kuralsızlığı ile evin içinde. Dıştan gelen anlam karmaşası her an ve her yerde. Kitaplarda hâlâ genç kuşakların sosyalleştirilmesi konusunda ilk sırada aile yer alıyor ama aslında ilk sıra iletişim teknolojisinin oldu bile. Bu yüzden tüm aile bireyelerine özellikle ebeveynlere düşen sorumluluklar daha da artmış durumda.

Bu konuda biraz kötümserim. Ebeveynler iletişim teknoloji bağımlısı iken çocuklar ve gençler ne yapsın! Çoğunluk bu durumda. Her şeyin değiştiğini ve kayıtsız şartsız bu değişime katılmak gerektiğini sanan ebeveynlerin büyük bir kısmı “Çağ değişti artık; şimdi böyle!” diyor. Bu konuda bilinçli olan anne ve babaların işleri gerçekten çok zor.

Değişimin olumlu ve olumsuz etkileri birlikte ele alınsa da biraz karamsar bir tablo ortaya çıkmıyor mu?

Evet, tablo pek iç açıcı görünmüyor. Ama bu karamsar tablo karşısında, şahsen iyimser olmak istiyorum. Bu iyimserliğin bilimsel arka planı var.

Birincisi, dış etkenlere açık olduğu için dağılmaya yatkın yapılar olan açık sistemlerin kendini onarma ve yeniden üretme (autopoiesis) özelliğine sahip olduğu gerçeği.

Türk toplumu tarihin en eski topluluklarından biridir. Adaptasyon yeteneği sayesinde yok oluşun sınırlarından her seferinde kendini tekrar var etmiştir. Bu kültürün adaptasyon yeteneğini fark etmek lazım. Kültürün çekirdek değerleri ile insanı insan yapan değerler, sadece din ile sınırlanılmadan, genç kuşaklara aktarılabilirse yepyeni bir yapı ortaya çıkabilir. Bu kültür bu potansiyele sahip. Yeterki, ideolojik körlük yerine sağ duyunun aydınlığı hâkim olsun. Önemli olan kültürün öz değerlerinin oluşturduğu bir ortak paydanın oluşması. Herkes kendi benimsediği referans çerçevesinin en iyisi olduğuna inanır. Toplumun bütünlüğü için asgari ortak paydası gerekli. Yaşam tarzı, dünya görüşü, siyasi tercih, eğitim ve meslek durumu, gelir düzeyi, cinsiyet gibi çok sayıdaki farklılıklar ve bu farklılıklara ilişkin değerlerin kaynağındaki ortak değerler bu asgari ortak paydayı oluşturur. Bir hususun altını çizmeden geçmemeliyiz.

İyimser olmamızı sağlayan ikinci bilimsel destek ise sosyal dünyada olgular arası ilişkilere dair... Pozitivizmin dayattığı gibi olgu dünya-

sında neden-sonuç zinciri yoktur. Çok sayıda etken söz konusudur. Bu etkenler arasında determine ilişki değil karşılıklı nedensellik vardır. En önemlisi araya zamanla girecek faktörleri şimdiden bilemeyiz. Projeksiyonlar

mevcut etkenlerin gidişatına göre yapılır. Ancak şimdiden bilineme-
yecek bir faktör araya girdiğinde çok şey değişir. Bu faktör maddi de
olabilir bilişsel de!

Bu yüzden bilim öngörü yapmaktan çekinir, ya da şartlar izin veri-
yorsa, ihtiyatla yapar. Mesela 1974 Kıbrıs Barış Harekatı önceden
bilinemeyen etken olarak çeşitli sonuçlara yol açmıştır. Bir ülkede
doğal bir enerjinin ortaya çıkması, savaşın patlak vermesi de önceden
bilinemeyen faktörlerdir. Aynı şekilde 1980 sonrası neo-liberalizm de
yeni bir etken olarak etkileşime girdi. Yeni fikirler mevcut değişim
sürecini derinden etkiledi. Bu nedenle şimdiki şartlar sabit kalmak
kaydıyla, baktığımızda manzara pek iç açıcı görünmüyor. Umalımki,
yakın ve uzak gelecekte toplumumuzun hayatına her zaman olumlu
etkenler girsin.

Bu ufuk açıcı mülâkat için teşekkür ederiz.